

TÁTRAI PATRIK – FERENC VIKTÓRIA – RÁKÓCZI KRISZTIÁN

A MAGYAR ÓVODAI ÉS ISKOLAI TANULÓI LÉTSZÁMOK ALAKULÁSA SZLOVÁKIÁBAN A 2010-ES ÉVEKBEN¹

BEVEZETŐ

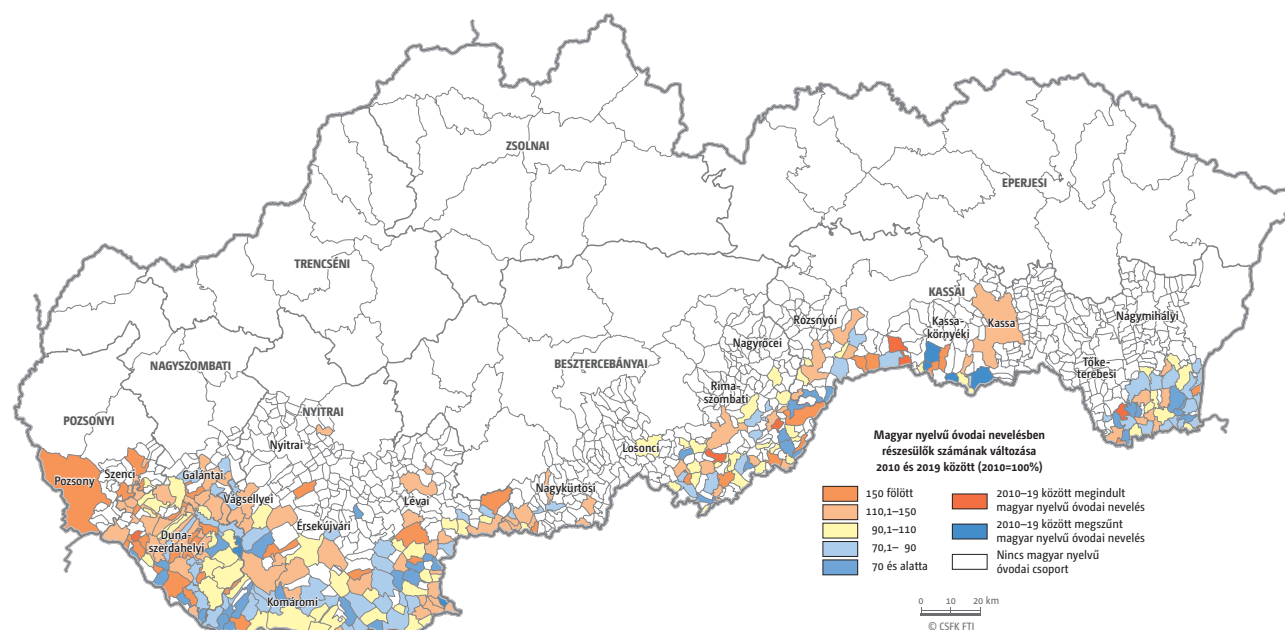
A Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek fennmaradásának, a magyar etnikai identitás átörökítésének egyik kulcsintézménye a magyar tannyelvű oktatás. Sok esetben maga a magyar tannyelvű iskolában való tanulás is beépül a magyar identitás alkotóelemei közé (Cserniczkó 2013). Különösen igaz ez Szlovákiára, ahol – esettanulmányok tanulsága alapján – a magyar tannyelvű iskoláztatás szoros összefüggésben van a magyar etnikai identifikációval, etnikai kategorizációval (LampI 2015; Morvai – Szarka 2012; Tátrai 2013). A magyar óvodások, iskolások számának alakulása éppen ezért túlmutat önmagán, és tágabb kontextusban vizsgálva hűen tükrözi a szlovákiai magyarok aktuális társadalmi folyamatait, így általuk betekintést nyerünk a magyarok demográfiai helyzetébe, migrációs és asszimilációs jellemzőibe, de az oktatásszervezési, intézmény-fenntartási kérdésekben is fontos támaszt jelentenek.

Jelen dolgozat a szlovákiai magyarok anyanyelvi oktatásának helyzetét mutatja be az oda járó diákok létszámadatain, illetve azok 2010-es években bekövetkezett változásán keresztül. Célunk egy egységes, a közoktatás minden szintjére kiterjedő adatbázis létrehozása, az adatok ábrázolása, és az adatokból kirajzolódó folyamatok ismertetése.

Tanulmányunkban két típusú adatot jelenítünk meg. A térképek túlnyomó többsége a magyar tannyelvű közoktatásban résztvevő óvodás gyerekek, általános és középiskolai tanulók számának a 2010-es évek folyamán végbement változását mutatja. Ezen felül szükségét éreztük annak is, hogy a magyar tannyelvű általános iskolai tanulók számát összevessük a – megfelelő korcsoportú – magyar nemzetiségű gyerekek számával, hogy lássuk, a magyar nemzetiségű gyerekek mekkora arányban vesznek részt az anyanyelvi oktatásban.

ÓVODÁK

A 2010 és 2019 közötti évtizedben a szlovákiai magyar óvodások létszáma – némi hullámmal, de – összességében növekedett: 2010-ben 8 532, 2019-ben pedig már 9 388 gyermek járt magyar óvodába, illetve a közös igazgatású intézmények magyar csoportjaiba, ami jelentős, 10%-os létszámnövekedést jelent (részletes adatok a mellékletben lévő táblázatokban találhatóak). E változás azonban jelentős regionális egyenlőtlenségekkel ment végbe (1. térkép). Általánosságban a szlo-

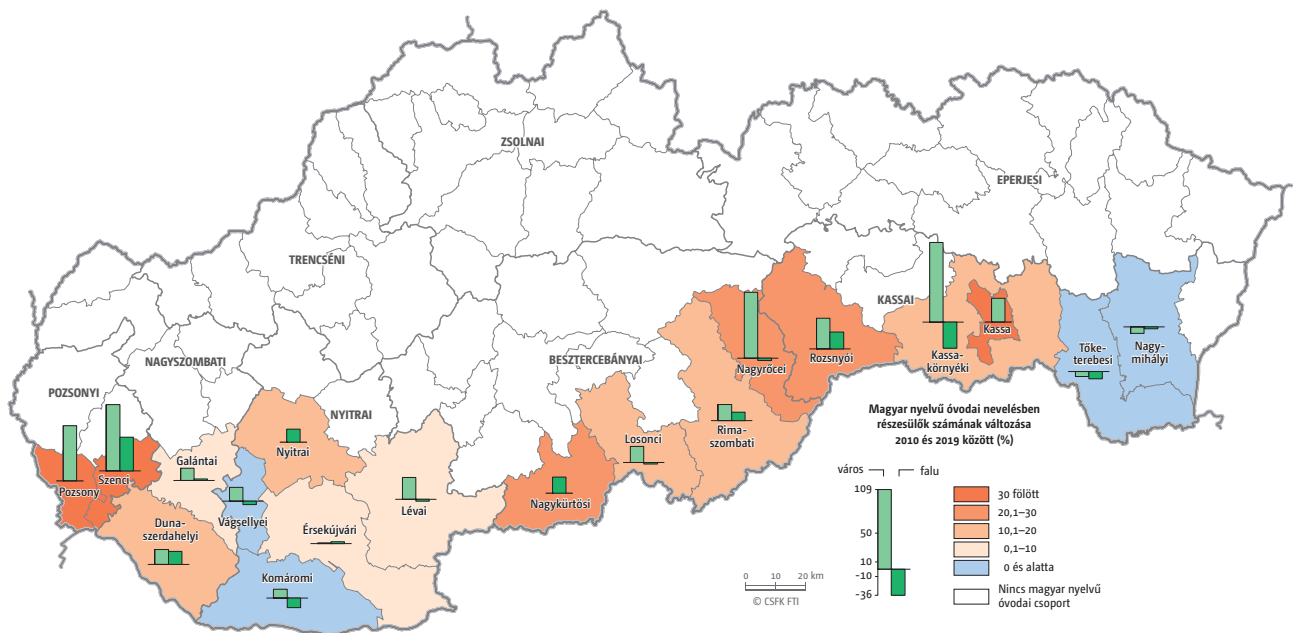
1. térkép

¹ Jelen tanulmány a Közoktatási kör(tér)kép: a tanulói létszámok változása a Kárpát-medencei külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években című kiadvány rövidített, Szlovákiára fókuszáló változata, amelyet a Katedra folyóirat felkérésére állítottunk össze. Az említett kiadvány (Tátrai et al. 2022) és a részletes adatok elérhetők a www.mtafki.hu/oktatasi-atlasz/ honlapon.

vákiai magyar nyelvterület nyugati és középső részein jelentős létszámnövekedés figyelhető meg, míg e két térség között (lényegében a Csallóköz keleti felétől a Lévai járás délnyugati szegletéig), valamint a magyar nyelvterület keleti részén stagnálás, illetve fogyás látható. Különösen látványos az óvodások számának növekedése a nagyvárosokban (Pozsonyban és Kassán), valamint Pozsony szuburbán zónájában, ahol egybefüggő területeken növekedett az óvodások száma. A többi térséget inkább a mozaikosság jellemzi. Legkedvezőtlenebb a helyzet a Kassa-környéki járás falusias térségeiben, ahol a vizsgált időszakban négy óvoda is megszűnt, valamint a Bodroghözben, ahol szintén csökkent az óvodások száma.

Fontos leszögezni, hogy az óvodások számának változása nincs összhangban a magyar közösség demográfiai folyamataival, azaz a csökkenő gyerekszámmal. Továbbá jól látható, hogy míg a demográfiai folyamatokat tekintve a tömbterületek egyértelműen kedvezőbb helyzetben vannak a szórványhoz képest, addig az óvodások létszámváltozása inkább fordított előjelű, és elsősorban a tömb települései azok, ahol a kedvezőtlenebb folyamatok zajlanak. Mindez arra enged következtetni, hogy az elmúlt évtizedben a szórványra jellemzőbb etnikailag vegyes családokból is többen magyar óvodába adhatták a gyerekeiket.

Az óvodások számának változása nemcsak tömb–szórvány, hanem falu–város metszetében is differenciált. A növekedés mértéke elsősorban a városokban volt látványos (22%), míg az óvodások kétharmadát adó falusi térségekben ez mindössze 5% volt (2. térkép). A különbség hátterében több tényező azonosítható. Egyrészt a falusi térségekből – főként a városokba ingázók – egyre többen viszik a városi óvodákba a gyerekeiket. Másrészt az óvodák esetében még kisebb a „tétje” a

2. térkép

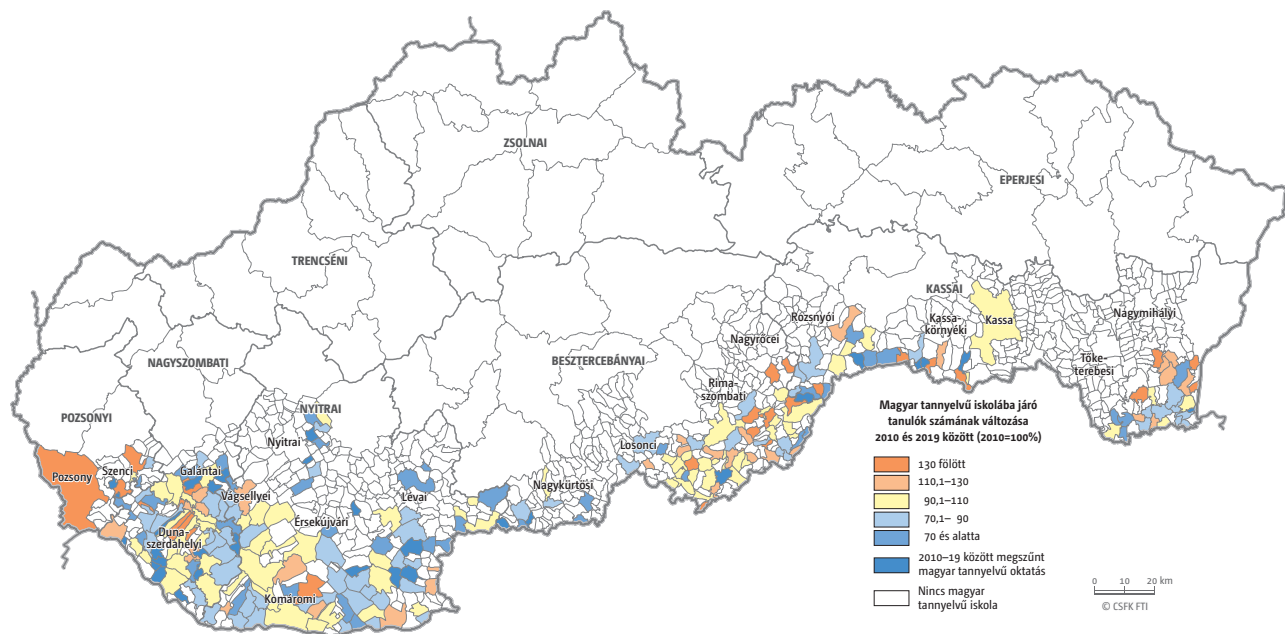
nyelvválasztásnak, így sok nem magyar vagy csak részben magyar családból kerülnek magyar nevelési nyelvű óvodába a gyerekek, elsősorban a nagyobb városokban. De egyes vidéki térségekben – így pl. Gömörben – a roma gyerekek arányának növekedése hozzájárulhat ahhoz, hogy a nem romák más településre vagy szlovák óvodába viszik a gyerekeiket. Ez elsősorban a magasabb végzettségű szülők esetében jellemző (Rákóczi, Tamás 2018). Különösen látványos a falusi óvodák kiürülése és a városi óvodák növekvő népszerűsége Kassán és a Kassa-környéki járásban. Míg például Kassán harmadával nőtt, Szepsin pedig megduplázódott az óvodások száma az elmúlt tíz évben, addig a környező falvakban drasztikusan, több mint harmadával csökkent a magyar óvodások száma. A fent vázolt folyamatok eredménye többnyire egy szegregáltabb óvodahálózat.

ÁLTALÁNOS ISKOLÁK

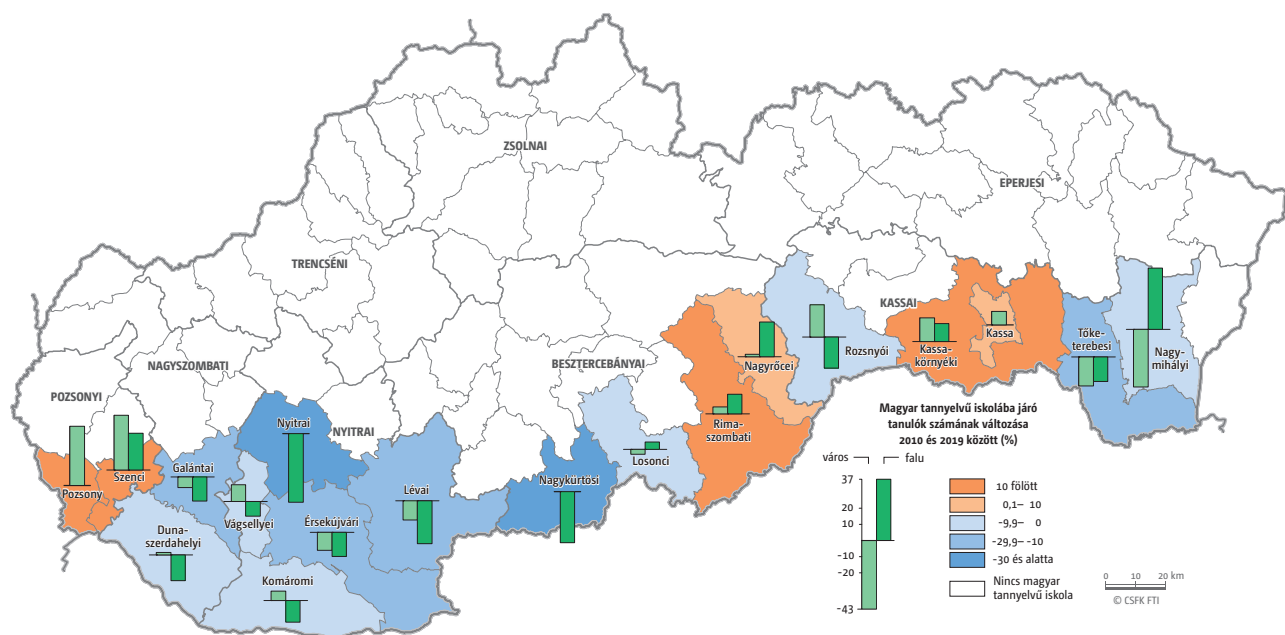
A szlovákiai magyar általános iskolai tanulók száma a 2010-es évek elejének enyhe visszaesése után az évtized második felében stagnált, így összességében egy évtized alatt a tanulók létszáma 30 905-ről 29 264 főre, 5%-kal csökkent. Az óvodáknál megfigyelhető falu–város különbsége az iskolákra is igaz, de jóval kisebb mértékű a különbség: a városokban mindössze másfél százalék, míg a falvakban 7,5%-os visszaesés történt a tanulók számában. A különbség hátterében hasonló okok figyelhetők meg, mint az óvodások esetén: a városban dolgozó szülők magukkal viszik gyermeküket, de az iskolák esetében szerepet játszhat a minőségi különbség, azaz a városi iskolák magasabb presztízse, oktatási kínálata a falusi intézményekhez képest. Emellett az iskolák esetében egyértelműen szerepet játszik a – többnyire tehetősebb – szülők kivonulási/szegregációs stratégiája, ami azt jelenti, hogy a magyar anyanyelvű roma gyerekek növekvő aránya miatt egyes iskolákból más (városi vagy többségi nyelvű) iskolába viszik a gyerekeiket (Morvai, Szarka 2012). Hangsúlyozzuk

azonban, hogy önmagában a cigány tanulók arányának növekedése nem indítja be szükségszerűen a szegregációs folyamatokat, ebben a lokális tényezőknek van kiemelt jelentősége.

Az óvodákkal szemben ugyanakkor az iskolák adatai jobban tükrözik a szlovákiai magyarság regionális demográfiai folyamatait, azaz a természetes szaporodás és a migráció területi különbségeit (3–4. térkép). Az elmúlt évtized változásait elemezve különösen feltűnő a létszámnövekedés Pozsonyban és környékén. A Szenci járás dinamikus növekedése elsősorban a pozsonyi szuburbanizációval, illetve agglomerálódással hozható összefüggésbe, tehát migrációs folyamatok állnak a háttérben. Hozzájárulhatott a növekedéshez az is, hogy a magyar nemzetiségű gyerekek egyre nagyobb hányadát íratják magyar iskolába. A többi régióban inkább a magyarok természetes szaporodása határozza meg a folyamatokat. Rendkívül kedvezőtlen a helyzet az Érsekújvár és Losonc közötti térségben, ahol lényegében minden településen csökken vagy stagnál a tanulók száma. E régió tradicionálisan alacsony születési számokkal jellemezhető (Kocsis et al. 2006). Ugyanakkor Losonctól keletre, főként Gömörben ismét feltűnő a gyarapodás mértéke, ami valószínűleg a magyar anyanyelvű cigány

3. térkép

4. térkép

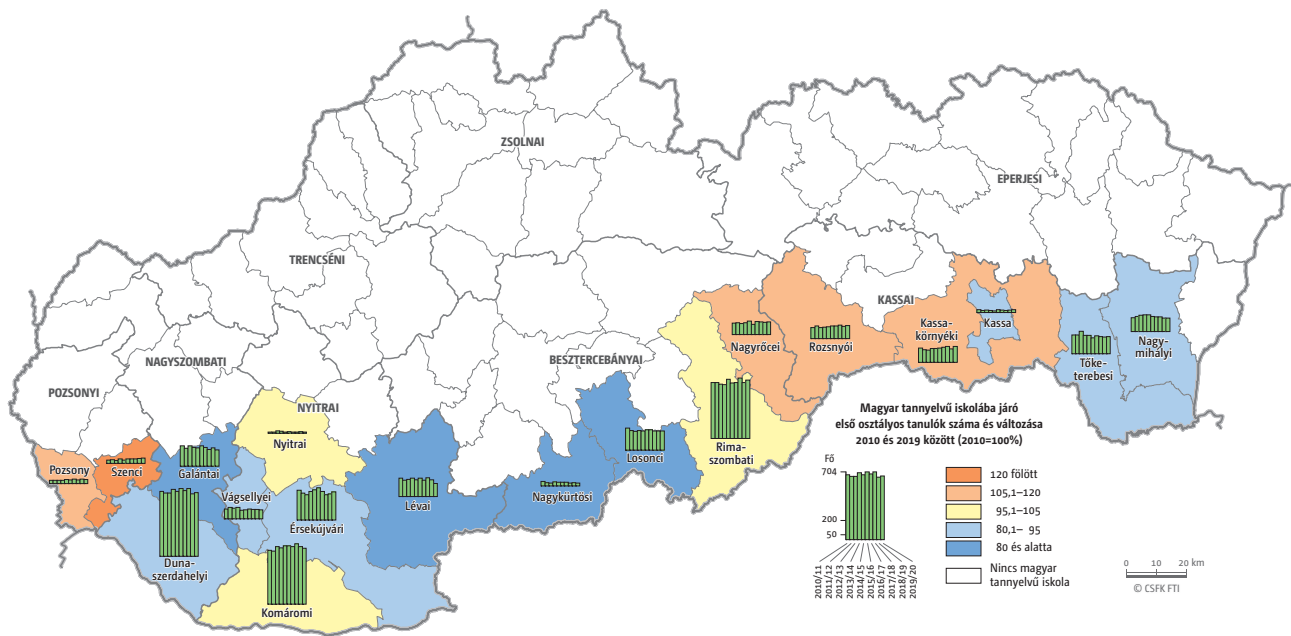
tanulók növekvő számával van összefüggésben. E térség, és elsősorban a Rimaszombati járás külön érdekessége, hogy az aprófalvas településszerkezet miatt megnőtt egyes falusi iskolák szerepe, ahova tucatnyi szomszéd faluból érkeznek tanulók. Ennek köszönhetően pl. Bátka, Rimaszecs vagy éppen Feled iskoláiban a magyar tanulók száma jelenleg meghaladja olyan városok adatait, mint Érsekújvár, Galánta, Léva, Zseliz, Losonc, Rozsnyó, Királyhelmece és Nagykapos. Ugyanakkor

a falusi kisiskolák helyzete egyre kilátástalanabb. Ezen iskolákra néha még helyben is a versenyképes tudás átadására képtelen, fenntarthatatlan modellként tekintenek, aminek eredményeként a szülők a gyerekeiket a körzeti vagy még inkább a térségközponti városi iskolába íratták (Morvai, Szarka 2012).

A keleti régiókban némileg ellentmondásos a helyzet. A Kassa-környéki járásban – urbánus és rurális közegben is – nőtt a tanulók száma, ugyanakkor minden harmadik (kis)iskola megszűnt. A Bodroghközben, elsősorban a magyar határhoz közelebbi területeken csökkenés volt megfigyelhető, míg a határtól távolabbi részeken kiegyensúlyozottabb a változás. Ellentétben a többi dél-szlovákiai régióval, a Bodroghközben és az Ung-vidéken a városi iskolákba járó tanulók száma csökkent, vagy jobban csökkent, mint a falusi iskolákban tanulóké. Különösen feltűnő Nagykapos esete, ahol több mint harmadával csökkent a magyar diákok száma tíz év alatt, míg a környező falvak mindegyikében nőtt.

A természetes szaporulat és a migrációs folyamatok mellett az asszimiláció is befolyásolja a tanulói létszámot, így feltelezhető volt, hogy a nyelvhatárperemi, illetve szórványhelyzetű térségekben a magyar tanulók számának változása kedvezőtlenebb a tömbterületekéénél. Ez azonban csak részben igaz. A szlovákiai magyar viszonylatban szórványoknak számító Pozsony, Nyitrai járás, Kassa (valamint a Kassa-vidéki és a Nagykürtösi járás egyes részei) közül a nagyvárosokban egyáltalán nem tapasztalható e hatás, és a Kassa-környéki járás szórványosodó részein (Kassától délre, délnyugatra) sem. Utóbbi esetben feltelezhető, hogy a magyar anyanyelvű cigányok is közrejátszanak a kedvezőbb adatokban. Ugyanakkor a Nyitrai járás nem cáfol rá a feltevésre, és – a Nagykürtösi járással együtt – messze a legnagyobb visszaesést mutatja 42,7, illetve 31,7%-os csökkenéssel).

A fentihez hasonló képet ad, ha az elsősök számában 2010 és 2019 között végbement változást vizsgáljuk (5. térkép). A kedvező helyzetben lévő járások lényegében ugyanazok, mint az összes magyar általános iskolai tanuló esetében. Az elsősöket tekintve is messze kiemelkedik a Szenci járás – vélhetően összefüggésben a Pozsony közelsége okozta migrációs folyamatokkal. A két adatsor között a legnagyobb különbség a Nyitrai járás esetében figyelhető meg, bár fontos kiemelni, hogy itt az elsősök számának növekedése valójában inkább stagnálás, hiszen számuk a 2010-es 13 főről 2019-re 14-re nőtt. Ettől függetlenül a Nyitrai járásnál jelentős különbség van az elsősök viszonylag állandó száma és az összes iskolás

5. térkép

drasztikusan csökkenő száma között. Ennek magyarázata az, hogy éppen 2010-től állandósult egy viszonylag alacsony szinten a Nyitrai járásban a tanulmányaikat megkezdő magyar évfolyamok létszáma, és a korábbi – magasabb tanulószámu – évfolyamok kikerülése okozza az összes tanuló számában bekövetkező jelentős csökkenést.

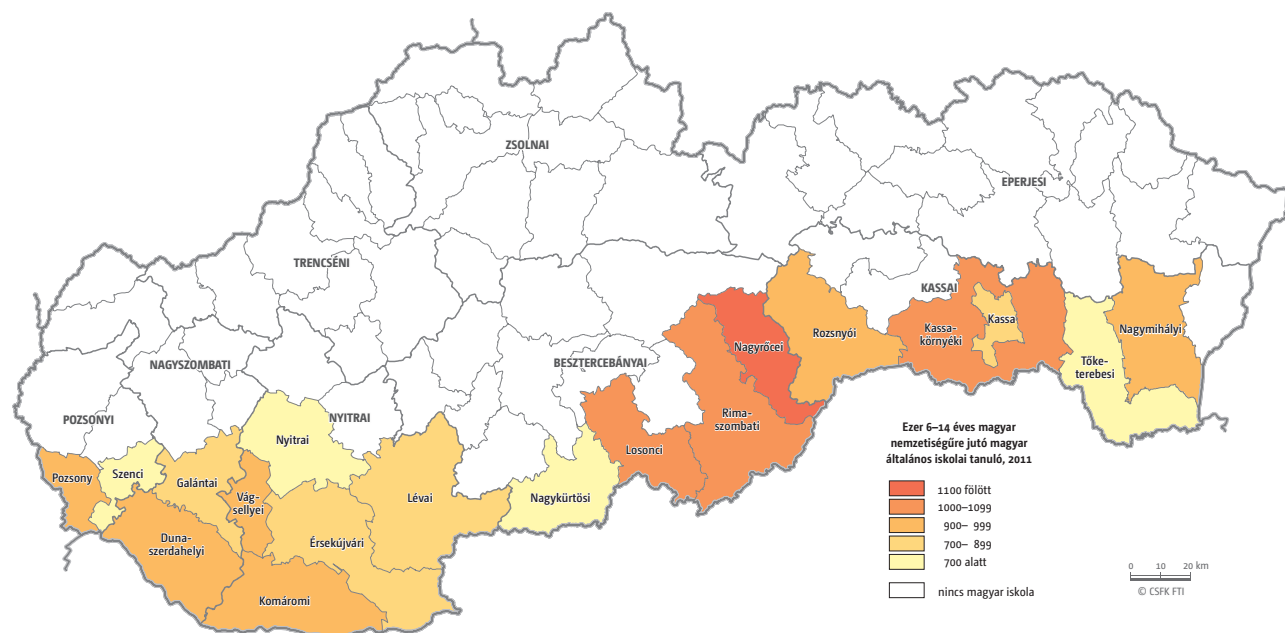
Az általános iskolai tanulók, illetve ezen belül az első osztályos tanulók 2010 és 2019 közötti létszámváltozása összhangban van a magyarok számának 2011 és 2021 között rögzített változásával. Mindkét adatforrást figyelembe véve a legkedvezőbb dinamikával a Rimaszombati, a Komáromi és a Nagyrocei járások magyar népessége rendelkezik (jelentős részben a magyar anyanyelvű cigányságnak köszönhetően), míg a legkedvezőtlenebb folyamatok a Nyitrai, a Nagykürtösi és a Lévai járásbeli magyarok körében zajlanak.

Becslések szerint a 2010-es évek elején a magyar nemzetiségű gyerekek több mint 80%-a járt magyar általános iskolába. Pék László (2015) adatai szerint a 2013/14-es tanévben ez az arány – a 2000-es évekhez képest javuló tendenciát mutatva – 86,7% volt. Azonban jelentősen nehezíti a pontos szám megadását, hogy sok nem magyar nemzetiségű is részt vesz a magyar anyanyelvű oktatásban – többnyire magyar anyanyelvű cigányok. Mindettől függetlenül – párhuzamosan a magyar nemzetiségű gyerekek számának csökkenésével – a beiskolázási arányok enyhén javultak az elmúlt évtizedekben (a két évtizeddel korábbi beiskolázási arányt lásd Dolník 2001). Ez főként két tényezőre vezethető vissza. Egyrészt a magyar

szórványok részeseése a szlovákiai magyarságon belül fokozatosan csökken, és ezek pont azok a régiók, ahonnan a magyar gyerekek kisebb arányban kerültek magyar iskolába. Másrészt a dinamikusan növekvő számú magyar anyanyelvű cigányok magyar nyelvű iskoláztatása (elsősorban a kelet-nógrádi és gömöri területeken) is számottevően javítja az arányokat (1. táblázat).

Járás	Magyar nemzetiségűek száma (fő)		Magyar nemzetiségűek megoszlása		Magyar 5–14 évesek megoszlása	Magyar születések megoszlása	Magyar tannyelvű általános iskolába járó tanulók megoszlása		Magyar tannyelvű általános iskolába járó első osztályosok megoszlása	
	2011	2021	2011	2021	2011	2010–2018	2010	2019	2010	2019
Dunaszerdahelyi	87349	85586	19,3	20,5	20,1	20,2	20,9	20,0	18,0	18,0
Érsekújvári	48483	44066	10,7	10,6	9,4	8,5	9,2	8,4	8,3	8,0
Galántai	32793	29582	7,2	7,1	7,1	6,0	5,9	5,5	5,7	4,6
Kassa	6382	5636	1,4	1,4	0,6	0,8	0,6	0,7	0,8	0,8
Kassa-környéki	11845	10397	2,6	2,5	2,6	2,2	2,9	3,4	3,9	4,5
Komáromi	66356	62166	14,6	14,9	15,1	16,0	15,8	16,1	15,0	15,8
Lévai	28085	23372	6,2	5,6	5,5	4,2	5,5	4,7	5,2	3,7
Losonci	17338	16580	3,8	4,0	4,6	4,9	5,0	5,3	6,1	5,5
Nagykürtösi	10939	9004	2,4	2,2	1,9	1,4	1,5	1,1	1,3	0,9
Nagy Mihályi	12122	11371	2,7	2,7	3,4	3,5	3,7	3,6	3,9	3,8
Nagyrócei	7738	7355	1,7	1,8	2,0	2,2	3,8	4,4	3,1	3,6
Nyitrai	9076	6798	2,0	1,6	1,7	1,0	0,7	0,4	0,3	0,4
Pozsony	14119	11297	3,1	2,7	0,8	2,2	0,8	1,2	0,9	1,1
Rimaszombati	30516	31891	6,7	7,7	9,9	12,8	10,9	12,8	15,5	16,6
Rozsnyói	16103	13559	3,6	3,3	3,3	3,1	3,5	3,5	3,1	3,7
Szenci	9134	8715	2,0	2,1	1,3	1,8	0,9	1,3	0,9	1,5
Töketerbesi	28145	25034	6,2	6,0	7,6	6,1	5,2	4,6	5,2	4,8
Vágsellyei	16717	14385	3,7	3,5	3,2	3,0	3,1	3,1	2,7	2,6
Összesen	453240	416794	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

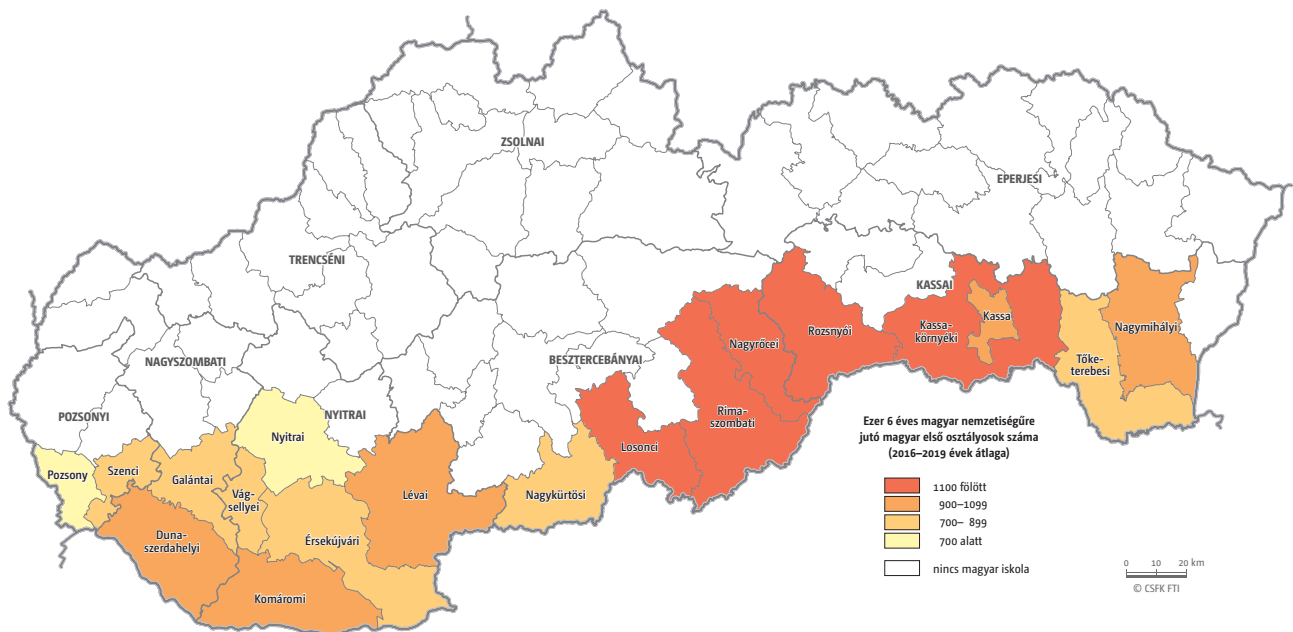
1. táblázat: A magyar nemzetiségűek, illetve a magyar tannyelvű általános iskolába íratottak megoszlása Szlovákia járásaiban (%)

6. térkép

Szlovákián belül az ezer 6–14 éves magyar nemzetiségűre jutó magyar iskolások aránya egyenlőtlen (6. térkép). A két érték azokban a régiókban (pl. Gömör) áll legközelebb egymáshoz, ahol magas a magyar anyanyelvű cigányság aránya. Kiemelkedik a Nagyrőcei járás, ahol a magyar iskolások száma közel kétszeresen meghaladja a vonatkozó korcsoportos magyar nemzetiségűek számát. Azokban a járásokban, ahol nincsenek jelentős magyar nyelvű cigány közösségek, a vizsgált arányt elsősorban a magyar településterület kompaktsága befolyásolja. Ennek megfelelően a tömbterületeken (pl. Dunaszerdahelyi, Komáromi járás) jóval magasabb a vonatkozó érték (930–940), mint a szórványnak számító Nyitrai járásban (366), illetve a nyelvhatárperemi Nagykürtösi és Szenci járásokban (670–690). Minden szempontból kilóg a sorból a Töketerbesi járás, amely a magyar település kompaktsága, illetve a jelen levő magyar cigányság ellenére rendkívül alacsony értéket mutat (606). Utóbbi jelenség magyarázatához a makroszintű adatok nem elégségesek, helyi léptékű vizsgálatok szükségesek.

Ha csak az elsősök arányát vizsgáljuk a megfelelő magyar korosztályon belül, akkor is hasonló képet kapunk – némileg magasabb arányokkal (7. térkép). A 2016–2019 közötti magyar elsősök száma összességében valamelyest meghaladja a 2010–2013-ban született magyar nemzetiségűek átlagos számát. Legnagyobb mértékben a gömri és abaúj-tornai részekben (kiemelkedően a Nagyrőcei és a Kassa-környéki járásokban), ahol a magyar anyanyelvű cigányság jelentős arányban él. A legalacsonyabb az arány (ezer magyar nemzetiségűre jutó kevesebb mint 500 magyar elsős) a szórványhelyzetű Nyitrai járásban, valamint Pozsonyban. Érdekeség, hogy – a kelet–nyugat regionális mintázatot megtörve – e mutatót tekintve is a harmadik legalacsonyabb mutató a Töketerbesi járásé.

7. térkép

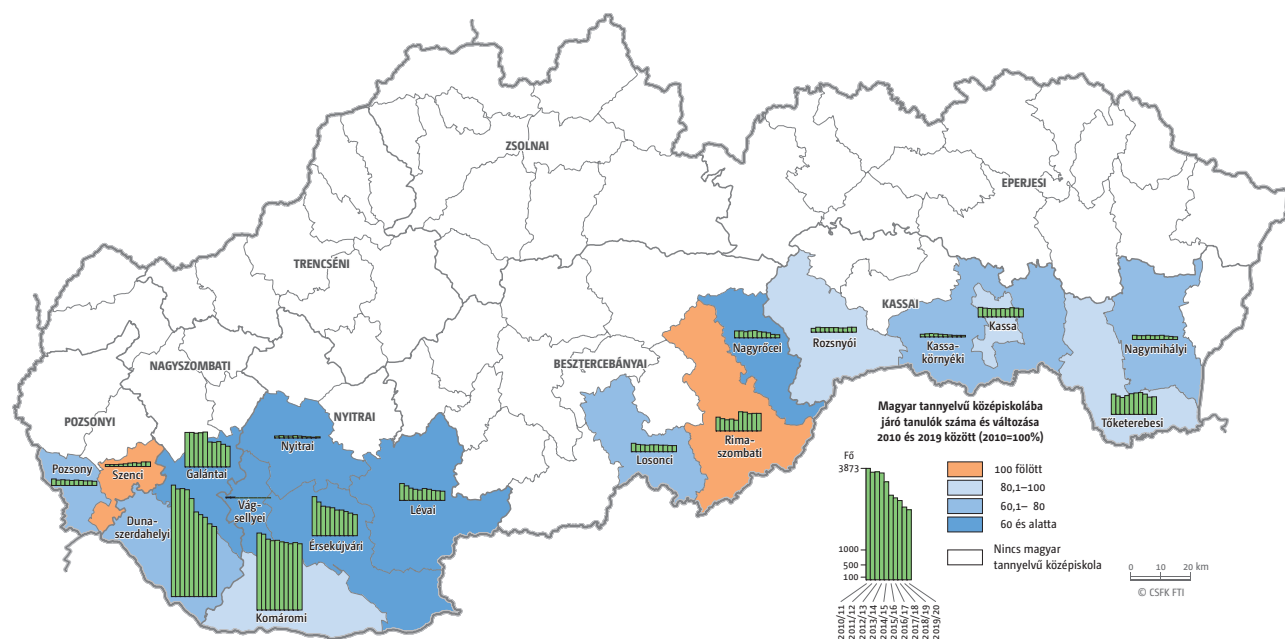
KÖZÉPISKOLÁK

Az oktatási szinteken felfelé haladva egyre nagyobb a tanulói létszámcsökkenés. A szlovákiai magyar középiskolák tanulói létszámának visszaesése rendkívül látványos volt az elmúlt évtizedben; több mint negyedével csökkent a magyar középiskolai diákok száma. A pontos területi kép és a változások megragadását azonban olyan tényezők nehezítik, mint egyes iskolák létrejötte, megszűnése, illetve más településre költözése. A 8. térképen látható törések (Galántai járás és Rimaszombati járás 2014–2015 között) is ezen okokra vezethetők vissza.

A középiskolai tanulók számában bekövetkezett változások mintázata számottevően eltér az általános iskolánál bemutatott folyamatoktól. Ebben fontos szerepet játszik, hogy a magyar anyanyelvű cigányságnak csak töredéke lép tovább a középiskolai szintre. Ugyanakkor egyes területi jellemzők – mint pl. a pozsonyi szuburbanizáció hatása a Szenci járás demográfiai viszonyaira – itt is éreztetik hatásukat. Így a Szenci járás magyar középiskolásainak száma a vizsgált időszakban megduplázódott. Ezt, valamint a Komáromi járást leszámítva azonban rendkívül jelentős a visszaesés a szlovákiai magyar nyelvterület nyugati felében, különösen a nyelvhatárperemi járásokban. Sőt, például az Érsékújvári járáson belül is jelentős különbség van a nyelvhatárhoz közeli, vegyes lakosságú települések (Érsékújvár, Udvard: -55%), illetve a tömbterület (Párkány, Szőgyén: -30%) középiskolai tanulószámának változásában.

Mindezen folyamatok is közrejátszanak abban, hogy a szlovákiai magyarok körében meglehetősen alacsony azok aránya, akik magyar nyelven végzik középiskolai tanulmányaikat: a 2010-es évek elején Papp Z. Attila (2012) becslése szerint a magyar középiskolai tanulók 67%-a folytatta anyanyelvén a tanulmányait. A demográfiai adatok alapján 2011-ben a magyar középiskolás korosztály mintegy 60%-a járt magyar tannyelvű középiskolákba. A két érték közti különbség több

tényezőre vezethető vissza: a továbbtanulás tényleges hiányára, a lemorzsolódásra, a tanulmányok külföldön (többnyire Magyarországon) történő végzésére, az adatok kismértékű inkoherenciájára, hiszen a népszámlálás időpontja nem esik egybe a tanévkezdettel, továbbá szerepet játszhat az is, hogy a szakiskolai képzés, az általánosan jellemző négyéves középiskolai képzésektől eltérően csak hároméves.

8. térkép

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csernicskó I. (2013): Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010). Budapest, Gondolat Kiadó.
- Dolník Erzsébet (2001): Felmérés a magyar óvodákról és alapiskolákról. Új Szó, 2001. március 23. p. 13.
- Kocsis Károly, Bottlik Zsolt, Tátrai Patrik (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Lampl Zsuzsanna (2015): A szlovákiai magyarok nemzeti identitásának néhány vetülete korcsoportos megközelítésben. Fórum Társadalomtudományi Szemle 17. 3., 3–22.
- Morvai Tünde, Szarka László (2012): A magyar tannyelvű iskolák választása Dél-Szlovákiában: Gömői, mátyusföldi és zoboralji gyakorlatok. Kisebbségkutatás, 21. 3. 536–567.
- Papp Z. Attila (2012): Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. Kisebbségkutatás, 21. 3., 399–417.
- Pék László (2015): A szlovákiai magyar iskolahálózat állapota és fejlesztésének lehetőségei 1-3. Pedagógus fórum 14. 2., 3., 4. pp. 4–7., 4–7., 4–6.
- Rákóczi Krisztián, Tamás Kinga (2018): Szülői motivációk a szlovákiai magyar óvodaválasztásban. Kisebbségi Szemle, 4. 1., 31–56.
- Tátrai Patrik (2013): Az etnikai viszonyok átalakulása a Zoborvidéken – két felmérés tükrében. In: Fedinec Csilla, Ilyés Zoltán, Simon Attila, Vizi Balázs (szerk.): A közép-európaiság dicsérete és kritikája. Pozsony, Kalligram, 538–556.
- Tátrai Patrik, Ferenc Viktória, Rákóczi Krisztián, Márton János (2022): Közoktatási kör(tér)kép – A tanulói létszámok változása a Kárpát-medence külhoni magyar közösségeiben a 2010-es években. Budapest, CSFK – Gondolat.

| Fotó: Nagy Fanni